

Γιώργιος Σεφέρης

**ΟΜΙΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΟΥ ΝΟΜΠΕΛ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗ**

ΣΤΟΚΧΟΛΜΗ, 10 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1963
ΣΟΥΗΔΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ, 11 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1963

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Φ. Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2024

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗ

ΣΤΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗΣ, 10 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1963

Άρχοντες, Κυρίες, Βασιλικές Ύψηλότητες, Δεσποινίδες, Κύριοι

Τούτη την ώρα αισθάνομαι πώς είμαι ο ίδιος μιὰ αντίφαση. Αλήθεια, ή σουηδική Ακαδημία αποφάσισε πώς ή προσπάθειά μου σέ μιὰ γλώσσα περιλάλητη επί αιώνες, αλλά περιορισμένη στην παρούσα μορφή της, άξιζε αυτή την ύψηλή διάκριση. Θέλησε νά τιμήσει τή γλώσσα μου και νά — έκφράζω τώρα τις εύχαριστίες μου σέ ξένη γλώσσα. Σας παρακαλώ νά μου δώσετε τή συγγνώμη πού ζητώ πρώτα-πρώτα από τόν έαυτό μου.

Άνήκω σέ μιὰ χώρα μικρή. Ένα πέτρινο άκρωτήρι στη Μεσόγειο, πού δέν έχει άλλο άγαθό παρά τόν άγώνα του λαού του, τή θάλασσα και τó φώς του ήλιου. Είναι μικρός ó τόπος μας αλλά ή παράδοση του είναι τεράστια. και τó πράγμα πού τή χαρακτηρίζει είναι ότι μάς παραδόθηκε, χωρίς διακοπή. Η έλληνική γλώσσα δέν έπαψε ποτέ της νά μιλιέται. Δέχτηκε τις άλλοιώσεις πού ύφίσταται κάθε τι ζωντανό αλλά δέν παρουσιάζει κανένα χάσμα. Άλλο χαρακτηριστικό αυτής της παράδοσης είναι ή άγάπη της για τήν ανθρωπιά· κανόνας της είναι ή δικαιοσύνη. Στην άρχαία Τραγωδία, τήν όργανωμένη με τόση ακρίβεια, ó άνθρωπος πού ξεπερνά τó μέτρο πρέπει νά τιμωρηθεί από τις Έρινύες. Ο ίδιος κανόνας ισχύει κι όταν άκόμα πρόκειται για φυσικό φαινόμενο. «*Ήλιος ούχ ύπερβήσεται μέτρα· ει δέ μή, Έρινύες μιν Δίκης επίκουροι έξευρήσουσιν*»

Συλλογίζομαι πώς δέν αποκλείεται όλωσδιόλου νά ώφεληθει ένας σύγχρονος έπιστήμονας, άν στοχαστεί τούτο τó απόφθεγμα του Ίωνα φιλοσόφου. Όσο για μένα συγκινούμαι παρατηρώντας ότι ή συνείδηση της Δικαιοσύνης είχε διαποτίσει τόσο πολύ τήν έλληνική ψυχή, ώστε νά γίνει κανόνας και του φυσικού κόσμου. Κι ένας από τους διδασκάλους μου, των άρχων του περασμένου αιώνα, γράφει: «...θα χαθοῦμε γιατί άδίκησαμε!». Ο άνθρωπος αυτός ήταν άγράμματος· είχε μάθει νά γράφει στα τριάντα πέντε του χρόνια. Αλλά, στην Ελλάδα των ήμερων μας, ή προφορική πηγαίνει μακριά στα περασμένα όσο και ή γραπτή. Τό ίδιο και ή ποίηση. Είναι για μένα σημαντικό τó γεγονός ότι ή Σουηδία θέλησε νά τιμήσει και τούτη τήν ποίηση αλλά και έν γενει τήν ποίηση, μολονότι αναβλύζει από ένα λαό όλιγάριθμο. Γιατί πιστεύω πώς τούτος ó σύγχρονος κόσμος όπου ζοῦμε, ό τυραννισμένος από τó φόβο και τήν ανησυχία τη χρειάζεται τήν ποίηση. Η ποίηση έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη άνάσα — και τί θα γινόμασταν άν ή άνάσα μας λιγόστευε; Είναι μιὰ πράξη έμπιστοσύνης — και ένας Θεός τó ξέρει άν τά δεινά μας δέν τά χρωστάμε στη στέρηση έμπιστοσύνης.

Παρατήρησαν πέρυσι, γύρω άπ' αυτό τó τραπέζι, τήν πολύ μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις έφευρέσεις της σύγχρονης Έπιστήμης και στη Λογοτεχνία. Ότι δέν ύπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα σέ μιὰ άρχαία Τραγωδία και σ' ένα σύγχρονο δράμα. Ναι, ή συμπεριφορά

τοῦ ἀνθρώπου δὲ μοιάζει νὰ ἔχει ἀλλάξει βασικά. Καί, πρέπει νὰ προσθέσω πὼς ἔχει πάντα τὴν ἀνάγκη νὰ ἀκούει τούτη τὴν ἀνθρώπινη φωνὴ πὺν ὀνομάζουμε Ποίηση. Αὐτὴ τὴ φωνὴ πὺν κάθε στιγμὴ κινδυνεύει νὰ σβῆσει ἀπὸ στέρηση ἀγάπης καὶ ὀλοένα ξαναγεννιέται. Κυνηγημένη, ξέρει πὺν νὰ βρεῖ καταφύγιο· ἀπαρνημένη, ἔχει τὸ ἔνστικτο νὰ πάει νὰ ριζώσει στὸς πιὸ ἀπροσδόκητους τόπους. Γι' αὐτὴ δὲν ὑπάρχουν μεγάλα καὶ μικρὰ μέρη τοῦ κόσμου. Τὸ βασίλειό της βρίσκεται στὶς καρδιές ὄλων τῶν ἀνθρώπων τῆς Γῆς. Ἔχει τὴ χάρη νὰ ἀποστρέφεται τὴ συνήθεια, αὐτὴ τὴ βιομηχανία. Χρωστῶ εὐγνωμοσύνη στὴ σουηδικὴ Ἀκαδημία πὺν ἔνοιωσε αὐτὰ τὰ πράγματα, πὺν κατανόησε ὅτι οἱ γλῶσσες οἱ λεγόμενες «περιορισμένης χρήσης», δὲν πρέπει νὰ γίνονται φράχτες ὅπου πνίγεται ὁ παλμὸς τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς· πὺν ἔγινε ἕνας Ἄρειος Πάγος ἰκανός: «νὰ κρίνει μὲ ἀλήθεια τὴν ἀδίκη μοῖρα τῆς ζωῆς», γὰ νὰ θυμηθῶ τὸν Shelley, τὸν ἐμπνευστὴ καθὼς μᾶς λένε τοῦ Alfred Nobel, αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου πὺν μπόρεσε νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἀναπόφευκτη βία μὲ τὴ μεγαλοσύνη τῆς καρδιάς του.

Σὲ τοῦτον τὸν κόσμο, πὺν ὀλοένα στενεύει, ὁ καθένας μας χρειάζεται ὄλους τοὺς ἄλλους. Πρέπει ν' ἀναζητοῦμε τὸν ἄνθρωπο, ὅπου κι ἂν βρίσκεται.

Ἦταν, στὸ δρόμο τῆς Θήβας, ὁ Οἰδίπους συνάντησε τὴ Σφίγγα κι αὐτὴ του ἔθεσε τὸ αἶνιγμά της, ἢ ἀπάντηση ἦταν: ὁ ἄνθρωπος. Τούτη ἢ ἀπλὴ λέξη χάλασε τὸ τέρας. Ἔχουμε πολλὰ τέρατα πὺν πρέπει νὰ καταστρέψουμε. Ἄς συλλογιστοῦμε τὴν ἀπόκριση τοῦ Οἰδίποδα.

* Ὁ Σουηδὸς βασιλιάς Gustaf VI Adolf παρέδωσε τὸ βραβεῖο Nobel Λογοτεχνίας 1963 στὸν Ἕλληνα ποιητὴ Γιῶργο Σεφέρη (Στοκχόλμη, 10 Δεκεμβρίου 1963).

* Τὸ κείμενο τῆς ὀμιλίας, γράφτηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴ στὴ γαλλικὴ γλῶσσα. Ἡ παροῦσα μετάφραση εἶναι σχεδὸν αὐτούσια ἢ δικὴ του μετάφραση γιὰ τὸ δεύτερο τόμο τῶν «Δοκιμῶν» (1948-1971) (σσ. 159-161), Ἀθήνα, Ἰκαρος, 1974, 3η ἐκδ.

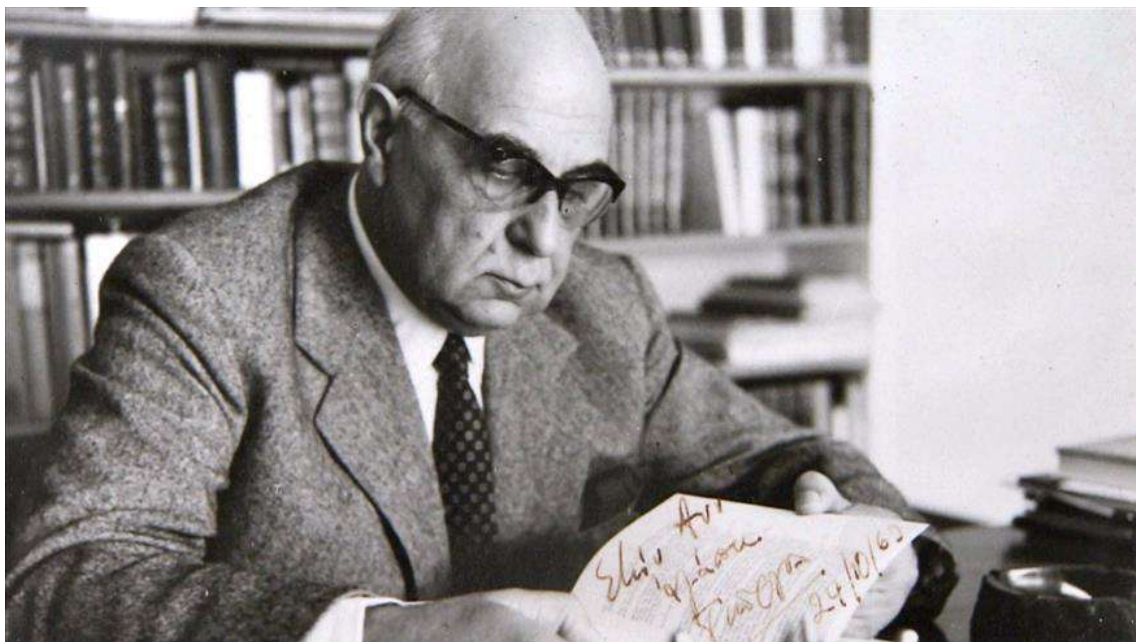
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ, 11 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1963

Ένας ποιητής πού μου είναι ιδιαίτερα αγαπητός, ο Ίρλανδός Yeats (βραβείο Nobel 1923), επιστρέφοντας από τη Στοκχόλμη, έγραψε ένα απομνημόνευμα του ταξιδιού του και τὸ τιτλοφόρησε: «Ἡ γενναιοφροσύνη της Σουηδίας» ("The bounty of Sweden"). Το συλλογίστηκα, ὅταν ἡ σουηδική Ἀκαδημία μου ἔκανε τὴ μεγάλη τιμὴ τῆς ἐκλογῆς της. Για ἡμᾶς «Ἡ γενναιοφροσύνη της Σουηδίας» εἶναι πολὺ πιὸ παλιά, πολὺ πιὸ πλατιά. Πιστεύω πὼς κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὅταν ἔμαθαν τὴν τιμὴ πὺ ἀπονείματε στὸ ἔθνος μου, δὲν μπόρεσε νὰ ξεχάσει τὴν ἀνιδιοτελεῖ, ὑπομονετικὴ καὶ τόσο ἀνθρώπινη προσπάθεια τῆς Σουηδίας στὴν Ἑλλάδα: τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, μὲ τοὺς ἀρχαιολόγους σας· τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου, μὲ τὶς ἀποστολὲς τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ σας — καὶ δὲν μνημονεύω πολλὲς ἄλλες χειρονομίες ἀλληλεγγύης πὺ βλέπουμε στὶς μέρες μας.

Τὴ στιγμὴ ὅπου ὁ βασιλιᾶς σας, ἡ Α. Μ. Γουσταῦος ΣΤ΄ Ἀδόλφος, μου ἔδινε τὸ δίπλωμα τοῦ βραβείου Nobel, δὲν μπόρεσα ὁ ἴδιος νὰ μὴ θυμηθῶ μὲ συγκίνηση τὶς μέρες ὅπου, ὡς Διάδοχος, εἶχε ἐπιμείνει νὰ συμβάλει προσωπικὰ στὶς ἀνασκαφὲς τῆς ἀκρόπολης τῆς Ἀσίνης.

Ὅταν πρωτοσυνάντησα τὸν Axel Persson, τὸν μεγαλόκαρδο ἐκεῖνο ἄνδρα, πὺ εἶχε κι αὐτὸς ἀφοσιωθεῖ σὲ τούτη τὴν ἀνασκαφὴ, τὸν εἶχα ὀνομάσει ἀνάδοχό μου. Naί, γιατί ἡ Ἀσίνη μου εἶχε χαρίσει ἕνα ποίημα.

Στὸ Μεσολόγγι, ἕνα μνημεῖο ἀπὸ γρανίτη εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Σουηδοὺς πὺ πέθαναν γιὰ τὴν Ἑλλάδα στὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἀνεξαρτησία μας. Ἡ εὐγνωμοσύνη μας εἶναι διαρκέστερη ἀπὸ αὐτὸν τὸν γρανίτη.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΔΩΡΕΑΣ

Ένα βράδυ, ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα, σὲ ἓνα δρόμο τῆς Ζακύνθου, ὁ ποιητῆς Διονύσιος Σολωμὸς ἄκουσε στὴν πόρτα μιᾶς ταβέρνας, ἓνα γέρο ζητιάνο νὰ λέει, ἀπλώνοντας τὸ χέρι, ἓνα τραγούδι γιὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ Πανάγιου Τάφου στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ ζητιάνος τραγουδοῦσε:

Ὁ Ἅγιος Τάφος τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖνος δὲν ἐκάη·

Ἐκεῖ ποὺ βγαίνει τ' Ἅγιο Φῶς, ἄλλη φωτιὰ δὲν πάει.

Ὁ Σολωμὸς, μᾶς λένε, ἐνθουσιάστηκε τόσο, ποὺ μπῆκε στὴν ταβέρνα καὶ πρόσταξε νὰ τοὺς κεράσουν ὅλους. Τὸ ἀνέκδοτο αὐτό, εἶναι πολὺ σημαντικό γιὰ μένα. Τὸ θεώρησα πάντοτε ὡς ἓνα σύμβολο τῆς ποιητικῆς δωρεᾶς ποὺ ὁ λαὸς μας ἀπόθεσε στὰ χέρια ἐνὸς ἄρχοντα τοῦ πνεύματος, τὴ στιγμή ποὺ ἀρχίζει ἡ ἀνάσταση τῆς νεώτερης Ἑλλάδας.

Αὐτὴ ἡ εἰκόνα, ἀντιπροσωπεύει μιὰ μακριὰ ἐπεξεργασία ποὺ δὲν ἔχει τελειώσει ἀκόμα. Σκοπὸς μου εἶναι νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους ποὺ μέτρησαν στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἔκφραση, ἀπὸ τότε ποὺ ἀνασαίνουμε τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Συμπαθήστε μὲ ἂν ἡ ἔκθεσή μου εἶναι ἀνεπαρκῆς — δὲ θὰ 'θελα νὰ καταχραστῶ τὴν ὑπομονή σας.

ΤΑ ΔΥΟ ΡΕΥΜΑΤΑ

Οἱ δυσκολίες μας ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅπου οἱ Ἀλεξανδρινοί, θαμπωμένοι ἀπὸ τὰ κλασσικὰ ἀριστουργήματα, ἀρχίζουν νὰ διδάσκουν τί εἶναι δόκιμο καὶ τί δὲν εἶναι δόκιμο νὰ γράφουμε — ἀρχίζουν μὲ ἄλλα λόγια, νὰ διδάσκουν τὸ λογιωτατισμὸ. Δὲν εἶχαν λογαριάσει πὼς ἡ γλῶσσα εἶναι ἓνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς καὶ ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐμποδίσει νὰ ἐξελιχθεῖ. Ὡστόσο, πρέπει νὰ εἶχαν μεγάλη δύναμη: μπόρεσαν νὰ σπείρουν γενεές καὶ γενεές λογιωτάτων, ποὺ διαιωνίστηκαν ὡς τὶς μέρες μας. Ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο κύρια ρεύματα τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς παράδοσής μας, ποὺ δὲν διακόπηκαν ποτέ. Τὸ ἄλλο ρεῦμα, ποὺ ἔμεινε πολὺ καιρὸ καταφρονημένο, εἶναι τὸ δημοτικὸ, τὸ λαϊκὸ ἢ προφορικὸ. Εἶναι ἀρχαῖο, ὅσο καὶ τὸ πρῶτο. Καὶ δὲν τοῦ λείπουν τὰ γραπτὰ μνημεῖα. Πολὺ συγκινήθηκα ὅταν μοῦ ἔτυχε νὰ διαβάσω τὸ γράμμα ἐνὸς ναύτη στὸν πατέρα του, τὸ ὁποῖο μᾶς σῶθηκε σὲ ἓναν πάπυρο τοῦ 2ου αἰῶνα. Ἡ ἀμεσότητα, ἡ παρουσία ἐκείνης τῆς γλώσσας, ἦταν ποὺ μοῦ ἔκανε ἐντύπωση καὶ ἔνιωσα θλίψη μὲ τὴ σκέψη ὅτι, ἐπὶ αἰῶνες, ἓνας κόσμος ὀλόκληρος ἀπὸ αἰσθήματα, ἔμεινε ἀνέκφραστος, σκεπασμένος γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ τεράστιο σάβανο τοῦ λογιωτατισμοῦ καὶ τῆς ῥητορικῆς καλλιτέλειας. Τὰ Εὐαγγέλια ἐπίσης, καθὼς ξέρετε, εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς τους. Ὅταν συλλογιστοῦμε τοὺς Ἀποστόλους, ποὺ ἔγραφαν γιὰ νὰ τοὺς ἐννοήσει καὶ νὰ τοὺς αἰσθανθεῖ ὁ λαὸς, εἶναι δύσκολο νὰ μὴ νιώσουμε κάποια πίκρα γιὰ τὶς ἀνθρώπινες ἰδιοτροπίες ποὺ θέλησαν, στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, νὰ

ξεσπάσουν ταραχές στην Αθήνα, με άφορμή μία μετάφραση τῶν Εὐαγγελίων καί, πού θέλουν σήμερα ἀκόμα, ἡ μετάφραση τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ νὰ μὴν εἶναι νόμιμη. Ὅμως, προτρέχω.

Τὰ δύο ρεύματα, συνέχισαν ἔτσι τὸν παράλληλο δρόμο τους, ὡς τὴν πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ σοφοί, ἐπίσημοι, μὲ τὰ χίλια στολίδια τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ λαός, πού τοὺς κοιτάει νὰ διαβαίνουν, μὲ σεβασμό, ἀλλὰ μένοντας περιορισμένος στὶς δικές του ἐκφράσεις. Δὲ νομίζω νὰ ὑπῆρξε ποτὲ στὸ διάστημα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς προσέγγιση τῶν δύο ρευμάτων — θέλω νὰ πῶ, ἓνα φαινόμενο, ὅπως ἐκεῖνο πού παρατηρήθηκε στὴν τέχνη τῆς τοιχογραφίας καὶ τῶν ψηφιδωτῶν, τὰ χρόνια τῶν Παλαιολόγων. Ἐκείνη τὴ στιγμή, ἡ αὐτοκρατορικὴ τέχνη καὶ ἡ λαϊκὴ τέχνη τῶν ἐπαρχιῶν, σμίγουν, γιὰ νὰ δώσουν ἓνα λαμπρὸ ἄνθισμα.

ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΚΡΗΤΗ

Ὡστόσο, ἡ Κωνσταντινούπολη ψυχорραγεῖ πολλὰ χρόνια πρὶν πέσει. Ὅταν ἐπὶ τέλους πέφτει, μιὰ σκλαβιὰ αἰῶνων σκεπάζει ὅλο τὸ ἔθνος. Ἦδη, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς — *κρατῶντας βαριὰ σταμνιά, γιομᾶτα μὲ τὴ στάχτη τῶν προγόνων* λέει ὁ ποιητῆς —, πηγαίνουν στὴ Δύση νὰ σκορπίσουν τὸ σπόρο αὐτοῦ πού θὰ ὀνομαστεῖ «Ἀναγέννηση». Μά, τούτη τὴν Ἀναγέννηση — μὲ τὴν ἔννοια πού δίνουμε στὴ λέξη, ὅταν τὴ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ δηλώσουμε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα στοὺς Νεότερους Καιροὺς — ἐμεῖς, γιὰ καλὸ ἢ κακὸ δὲν τὴ γνωρίσαμε. Ὑπάρχει μιὰ ἐξαίρεση: μερικῶν νησιῶν καὶ ἰδιαίτερα τῆς Κρήτης. Τὸ νησι κατεχόταν τότε ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους. Ἐκεῖ, γύρω στὸν 16ο αἰῶνα, βλέπουμε νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ ποίηση καὶ ἓνα θέατρο σὲ στίχους γραμμένους σὲ μιὰ γλῶσσα ὑπέροχα ζωντανὴ κι ἀπόλυτα σίγουρη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της. Ὅταν σκεφτεῖ κανεὶς πῶς, τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἄκμαζαν στὸ ἴδιο νησι σημαντικὰ ἐργαστήρια ζωγραφικῆς καὶ ὅτι, κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα, ἐκεῖ γεννιέται καὶ μεγαλώνει ὁ ζωγράφος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, σίγουρα θὰ νιώσει περισσότερη θλίψη γιὰ τὴν πτώση τῆς Κρήτης παρὰ γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης. Γιατί, στὸ κάτω-κάτω, ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν ἓνας ὀργανισμὸς πού εἶχε κι ὅλα δεχτεῖ ἓνα θανάσιμο χτύπημα, στὰ 1204, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους. Ἐπιζοῦσε. Ἐνῶ ἡ Κρήτη βρισκόταν πάνω στὸν ἀνθὸ της. Καὶ δὲν μπορεῖς, παρὰ νὰ σκύψεις μ' ἓνα παράξενο αἴσθημα πίκρας καὶ πίστεως μαζί, πάνω στὴν μοῖρα αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς γῆς, τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι πάντα ἐτοιμάζουν μιὰ ἀνανέωση πού θὰ σκορπιστεῖ ἀπὸ τὶς ἀνεμικὲς τῆς Ἱστορίας. Συλλογίζεται κανεὶς τὰ λόγια πού ὁ Κάλβος ἔγραψε στὸ στρατηγὸ Lafayette : «Ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἀπελπισία μας».

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Ὅπωςδήποτε, αὐτὴ ἡ ἀναγέννηση τῆς Κρήτης, θρυμματίζεται στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα. Τότε, πολλοὶ Κρητικοὶ καταφύγανε στὰ Ἐπτάνησα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ἐφεραν μαζί τὰ ποιήματά τους, πὸν τὰ εἶχαν κιόλα ἀποστηθίσει καὶ πὸν εὐθὺς τὰ υἰοθέτησαν οἱ καινούργιες ἐστίες τους. Κάποτε, τὰ ποιήματα αὐτὰ ἐνώνονται μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, δηλαδή μὲ τὰ τραγούδια πὸν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας εἶχαν διατηρήσει ἐπὶ πολλὰς γενεές, μαζί μὲ τοὺς θρύλους τους. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ὀρισμένα ἀπ' αὐτὰ τὰ τραγούδια ἔχουν τὶς ρίζες τους στὰ χρόνια τῆς εἰδωλολατρίας. Ἄλλα, φανερόνται στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων — ὅπως ὁ κύκλος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, πὸν βγαίνει ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ. Μᾶς κάνουν νὰ δοῦμε πὸς ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, οἱ ἴδιες στάσεις ἀπέναντι στὸ μὸχθο καὶ στὸν πόνο, στὴ χαρὰ, στὸν ἔρωτα καὶ στὸ θάνατο ἐπαναλαμβάνονται ἀδιάκοπα. Ὅμως, συνάμα, ἔχουν ἐκφράσεις τόσο φρέσκιες, τόσο ὀριστικές, τόσο ἐλεύθερες, κι ἓνα μέτρο τόσο ἀνθρώπινο, ὥστε μᾶς δείχνουν χειροπιαστὰ πόσο τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνα μένει πάντοτε «ὅμοιον ἑαυτῷ».

Ἀπέφυγα ὡς τώρα νὰ σᾶς δώσω παραδείγματα. Μόλο πὸν νοιώθω μεγάλη ὀφειλὴ στοὺς μεταφραστὲς μου — ἀφοῦ χάρις σ' αὐτοὺς μπορέσατε νὰ μὲ γνωρίσετε — ἔχω τὸ δυσάρεστο συναίσθημα πὸς παραμορφῶ ἀνεπανόρθωτα μεταφράζοντας τὴ γλῶσσα μου, σὲ μιὰ γλῶσσα πὸν δὲν εἶναι δική μου. Συγχωρέσετε μὲ πὸν δὲν μπορῶ αὐτὴ τὴ στιγμή νὰ μὴν κάνω μιὰ ἐξάιρεση. Εἶναι ἓνα πολὺ σύντομο ποίημα · πρόκειται γιὰ τὸ θάνατο ἐνὸς ἀγαπημένου πλάσματος:

Ἐγὼ γιὰ τὸ χατίρι σου, τρεῖς βάρδιες εἶχα βάλει

Εἶχα τὸν ἥλιο στὰ βουνὰ καὶ τὸν αἶτὸ στοὺς κάμπους

Καὶ τὸ βοριᾶ τὸ δροσερὸ τὸν εἶχα στὰ καράβια

Μὰ ὁ ἥλιος ἐβασίλευε κι ὁ αἶτὸς ἀποκοιμήθη

Καὶ τὸ βοριᾶ τὸ δροσερὸ τὸν πῆραν τὰ καράβια

Κι ἔτσι τοῦ δόθηκε καιρὸς τοῦ Χάρου καὶ σὲ πῆρε.

Σᾶς ἔδωσα ἓνα χλωμὸ καθρέφτισμά — ὅμως ἐλληνικά, τὸ ποίημα πάει μακριά.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Αυτά, πολύ απλουστευμένα, είναι τα όσα προηγήθηκαν. Αυτή είναι η κληρονομιά που ο τυφλός ζητιάνος παράδωσε ένα βράδυ, μπροστά σε μια ταβέρνα της Ζακύνθου, στο Διονύσιο Σολωμό. Τούτη η εικόνα μου έρχεται πάντοτε στο νου όποτε συλλογίζομαι αυτόν και τα όσα μάς έδωσε.

Από την ιστορία της νεώτερης ελληνικής ποίησης, δε λείπουν οι παράξενες μορφές και περιπτώσεις. Θα' ταν ἄς ποῦμε, πολὺ πιὸ φυσικό, καθὼς τὸ φαντάζομαι, ἡ ποίηση ἑνὸς λαοῦ θαλασσινοῦ, ἀγροτικοῦ καὶ πολεμιστῆ, νὰ ἄρχιζε μ' ἕναν ἄνθρωπο πὸν θὰ τραγουδοῦσε τραχιὰ κι ἀπλὰ αἰσθήματα. Συνέβηκε τὸ ἀντίθετο. Ἄρχισε μ' ἕναν ποιητὴ πὸν κατεχόταν ἀπὸ τὸν δαίμονα τοῦ ἀπόλυτου. Γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο. Πρέπει νὰ προσθέσω ἀμέσως ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας στὰ Ἐφτάνησα ἦταν, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, πολὺ ὑψηλότερο ἀπὸ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Ὁ Σολωμὸς εἶχε σπουδάσει στὴν Ἰταλία. Ἦταν ἕνας μεγάλος Εὐρωπαῖος, πὸν γνώριζε καλὰ τὰ προβλήματα πὸν ἀντιμετώπιζε ἡ ποίηση τοῦ αἰῶνα του. Μποροῦσε νὰ εἶχε σταδιοδρομήσει στὴν Ἰταλία: ἔγραψε ἰταλικά ποιήματα καὶ οἱ ἐνθαρρύνσεις δὲν τοῦ ἔλειψαν. Προτίμησε τὴ στενὴ πύλη: ἀποφάσισε νὰ δημιουργήσει τὸ ἔργο του ἐλληνικά. Ὁ Σολωμὸς, ἀσφαλῶς, εἶχε γνωρίσει τὰ ποιήματα πὸν εἶχανε φέρεи μαζί τους οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κρήτη. Πίστευε στὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ, κι ἐχθρεύονταν κάθε μορφὴ λογιωτατισμοῦ. Οἱ ἀπόψεις τοῦ πάνω στὸ πρόβλημα αὐτὸ σώζονται σ' ἕνα διάλογο πὸν ἔγραψε μὲ κύρια πρόσωπα τὸν Ποιητὴ καὶ τὸν Σοφολογιώτατο. Μνημονεύω στὴν τύχη: «Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα;» ἢ ἀκόμα: «Ὑποτάξου πρῶτα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καί, ἂν εἶσαι ἀρκετός, κυρίεψέ την». Γι' αὐτὴν τὴν κυριαρχία ἐμόχθησε, κι αὐτὸς ὁ μόχθος εἶναι πὸν ἔκανε ἕναν μεγάλο Ἕλληνα. Ὁ Σολωμὸς βέβαια, ἔγραψε καὶ τὸν «Ὑμνο στὴν ἐλευθερία», πὸν οἱ στίχοι του χρησίμευσαν γιὰ τὸν ἐθνικό μας ὕμνο — καὶ ἄλλα ποιήματά του μελοποιήθηκαν καὶ τραγουδήθηκαν πολὺ στὸν περασμένο αἰῶνα. Ὅμως δὲν εἶναι γι' αὐτὸ πὸν μετράει γιὰ 'μᾶς ἡ κληρονομιά του. Εἶναι γιατί μπόρεσε νὰ χαράξει, ὅσο ὀριστικὰ τοῦ ἐπέτρεπε ἡ ἐποχὴ του, τὸ δρόμο πὸν θὰ 'παιρνε ἡ ἐλληνικὴ ἔκφραση. Ἀγάπησε τὴ ζωντανὴ γλῶσσα καὶ δούλεψε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ τὴν ἀνυψώσει στὸ ἐπίπεδο τῆς ποίησης πὸν ἐκεῖνος ὀραματιζόταν. Ἦταν μιὰ προσπάθεια πὸν ξεπερνοῦσε τὶς δυνάμεις ἑνὸς καὶ μόνο ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὰ μεγάλα του ποιήματα, π.χ. τοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους», δὲν μᾶς μένουν παρὰ ἀποσπάσματα: συντρίμμια ἀπὸ ἕνα διαμάντι πὸν ὁ τεχνίτης τὸ πῆρε μαζί του στὸν τάφο. Δὲν μᾶς μένουν παρὰ ἀποσπάσματα καὶ κενὰ πὸν ἀντιπροσωπεύουν τὴν πάλῃ ἐκείνης τῆς μεγάλης ψυχῆς, τῆς τεντωμένης σὰν τὴ χορδὴ ἑνὸς τόξου πὸν ἦταν γραφτὸ νὰ σπάσει. Πολλὲς γενεὲς Ἑλλήνων συγγραφέων ἔσκυψαν πάνω σ' αὐτὰ τὰ κενὰ καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἀποσπάσματα. Ὁ Σολωμὸς πεθαίνει στὰ 1857. Στὰ 1927 δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ «Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος», πὸν τὸν καθιερώνει μεγάλου πεζογράφου — ὅπως εἶχε καθιερωθεῖ ἀπὸ χρόνια μεγάλου ποιητῆς. Εἶναι ἕνα ὑπέροχο κείμενο, πὸν κάνει μιὰ βαθιὰ τομὴ στὸ πνεῦμα μας. Νομίζω πὼς εἶναι σημεδιακὸ ὅτι ἡ μοῖρα, θέλησε

ὁ Σολωμός, ἑβδομήντα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, νὰ ἀποκριθεῖ μὲ αὐτὸ τὸ μήνυμα στὶς ἀνησυχίες τῶν νεότερων γενεῶν. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦταν πάντα ἓνα ξεκίνημα.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος εἶναι σύγχρονος τοῦ Σολωμοῦ καὶ μία ἀπὸ τὶς πιὸ μοναχικὲς φυσιολογικὲς τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δὲν ἔχουμε οὔτε μία προσωπογραφία του. Φίλος τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ Οὐγκο Φώσκολο, δὲν ἀργεῖ νὰ μαλώσει μαζί του. Γεννημένος στὴ Ζάκυνθο κι ἀφοῦ ἔζησε γιὰ πολλὰ χρόνια στὴν Κέρκυρα, δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καμμιά ἐπαφὴ μὲ τὸ Σολωμό. Ἐνα τομίδιο μὲ εἴκοσι ὠδὲς — τὶς ὁποῖες δημοσιεύει μόλις πατήσει τα τριάντα — ἀποτελεῖ ὅλο τὸ ἔργο του. Στὰ νιάτα του ταξίδεψε πολὺ: Ἰταλία, Ἑλβετία, Ἀγγλία. Εἶναι ἓνας ἀγέρωχος ἄντρας, ποτισμένος μὲ τὶς ἠθικὲς διδαχὲς τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνα, ζηλωτῆς τῆς ἀρετῆς, ἐχθρὸς τῆς τυραννίας. Ἡ ποίησή του εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὸν πόνο τῆς μαρτυρικῆς πατρίδας του. Εἶναι συγκινητικὸ νὰ προσέξει κανεὶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού στερήθηκε τὴ μητέρα του ἀπὸ παιδί, ταυτίζει στὰ βάθη τῆς συνείδησής του τὴν ἀγάπη γιὰ τὴ χαμένη μάνα μὲ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας. Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἀκατάστατη, οἱ ρυθμοὶ του προσωπικοί. Ἔχει μπροστὰ του ἓνα κλασσικὸ ἰδανικόν. Περιφρονεῖ αὐτὸ πού ὀνομάζει «μονότονον τῶν κρητικῶν ἐπῶν» — τὰ ὁποῖα τόσα εἶχαν προσφέρει στὸ Σολωμό. Ἀλλὰ ἔχει εἰκόνες κεραυνοβόλες καὶ τόσο ἄμεσες ὥστε θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς σκίζουν τὸ στίχο του. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ μοναχικὴ ζωὴ στὴν Κέρκυρα, ἀφιερωμένη στὴ διδασκαλία, ἐγκαταλείπει ὀριστικὰ τὰ Ἐφτάνησα. Παντρεύεται γιὰ δευτέρη φορὰ στὸ Λονδίνο καὶ πηγαίνει μὲ τὴ γυναῖκα του, ν' ἀνοίξει ἓνα οἰκοτροφεῖο κοριτσιῶν σὲ μιὰ μικρὴ πόλη τῆς ἀγγλικῆς ἐπαρχίας. Μένει ἐκεῖ 14 χρόνια, ὡς τὸ θάνατό του, χωρὶς νὰ δώσει οὔτε ἓνα σῆμα στὴν Ἑλλάδα. Μπόρεσα νὰ κάνω ἓνα προσκύνημα σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, τὰ στοιχειωμένα ἀπὸ τὴ σκιά του Τέννyson. Ἐνας γέροντας πού ἀγαποῦσε αὐτὸν τὸν τόπο, μοῦ διηγήθηκε πὼς ἄλλοτε εἶχε ζητήσῃ πληροφορίες ἀπὸ ὀγδοντάχρονας γυναῖκες πού ἦταν μαθήτριες τοῦ Κάλβου· οἱ ἀναμνήσεις τους ἦταν γεμᾶτες σεβασμὸ γιὰ τὸν παλιὸ δάσκαλό τους. Μὰ οὔτε καὶ ἐκεῖ κατάφερα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου δίχως πρόσωπο, πού, ντυμένος στὰ μαῦρα, στέκεται πάνω σ' ἓνα ἐρημικὸ ἀκρωτήριον, χτυπώντας τὴ λύρα. Τὸ ἔργο του λησμονιόταν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ. Ἀσφαλῶς, ἢ φωνὴ του δὲν ταίριαζε μὲ τὰ γοῦστα τῆς ἀνεδαφικῆς καὶ ρομαντικῆς ρητορείας πού ἐπικρατοῦσε, ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὴν Ἀθήνα. Τὸν ἀνακάλυψε ξανά, γύρω στὰ 1890, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Στὸ μεταξύ, τὰ πράγματα εἶχαν ὠριμάσει. Εἶναι τὰ χρόνια ὅπου οἱ φρέσκες δυνάμεις τῆς νεώτερης Ἑλλάδας ἀρχίζουν νὰ ξεπετιοῦνται. Εἶναι ἡ ὥρα ὅπου ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ ζωντανὴ γλῶσσα παίρνει διαστάσεις. Δὲν τοῦ ἔλειψαν οἱ ὑπερβολές — πρᾶγμα ἄλλωστε πολὺ φυσικό. Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς συνεχίστηκε πολλὰ χρόνια. Ὑπερβαίνει τὴ Λογοτεχνία. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία θέληση νὰ ἀντιμετωπιστεῖ τὸ παρὸν σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς του. Στρέφεται μὲ θέρμη πρὸς τὴ δημόσια ἐκπαίδευση. Ἀπορρίπτει τὰ ἔτοιμα σχήματα καὶ τὶς ἀπολιθωμένες ιδέες. Θέλει ἀσφαλῶς νὰ διατηρήσει τὴν κληρονομιά τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ συνάμα στρέφεται πρὸς τὸ λαό: θέλει νὰ φωτίσει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἀναρωτιέται τί εἴμαστε ἐμεῖς, τώρα. Ἐπιστήμονες, δάσκαλοι, παίρνουν μέρος σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ὅπου βλέπουν το φῶς σημαντικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Λαογραφία, ὅπου ἀρχίζει νὰ γίνεται συνειδητὴ ἡ συνέχεια τῆς παράδοσής μας καὶ ἡ ἀνάγκη κριτικῆς σκέψης.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἔχει πολὺ μεγάλο ρόλο σ' αὐτὸ τὸ κίνημα. Ἦμουν ἔφηβος ὅταν τὸν πρωτοεἶδα σὲ μιὰ διάλεξή του. Ἦταν ἓνας ἄντρας πολὺ μικρόσωμος. Σοῦ ἐπιβαλλόταν μὲ τὸ βάθος τῶν ματιῶν του καὶ τῆς φωνῆς του — ἡ ὁποία ἦταν πλούσια μὲ ἓνα σπάσιμο στὴν ἄκρη. Τὸ ἔργο του εἶναι ἀπέραντο: σκεπάζει μὲ τὸν ἴσκιο του πολλὰ δεκαετίες τῆς λογοτεχνικῆς μας ζωῆς. Ἐκφράστηκε σὲ ὅλα τὰ ποιητικὰ εἶδη: λυρικά, ἐπικά, σατυρικά. Εἶναι ταυτόχρονα ὁ σημαντικότερος λογοτεχνικὸς κριτικὸς μας. Εἶχε μιὰ καταπληκτικὴ γνώση τῆς ξένης λογοτεχνίας — πρᾶγμα πὸ μᾶς δείχνει γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα, πὸς ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἓνα σταυροδρόμι· πὸς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρόδοτου ἢ τοῦ Πλάτωνος, ποτὲ δὲν κλείστηκε στὰ ξένα ρεύματα, ιδίως στὶς καλύτερες στιγμὲς της. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε, ἀναπόφευκτα, ἐχθρούς, συχνὰ ἀνάμεσα σὲ ὅσους εἶχαν ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὸ δρόμο πὸς ἐκεῖνος εἶχε ἀνοίξει. Τὸν βλέπω σὰν μιὰ δύναμη τῆς φύσης ἐναντία στὴν ὁποία ἡ κριτικὴ γίνεται μίζερη καὶ φτενὴ. Εἶναι σάμπως μιὰ δύναμη ἀπωθημένη καὶ σωρευμένη ἐπὶ χίλια τόσα χρόνια λογιοτατισμοῦ, νὰ εἶχε ἐπὶ τέλους σπάσει τὰ φράγματά της. Ὅταν τὰ νερὰ λευτερόνουνται γιὰ νὰ κατακλύσουν ἓνα διψασμένο κάμπο, δὲν μπορεῖς νὰ ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ κατεβάζουν μονάχα λουλούδια. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε βαθιὰ συνείδηση καὶ τῆς πιὸ ἀπόμερης γωνιᾶς τῆς παράδοσής μας: ἀρχαίας, βυζαντινῆς, νεώτερης. Ἐνας κόσμος ὁλόκληρος ἀπὸ ἀνέκφραστα πράγματα συνωστίζονταν στὴν ψυχὴ του. Αὐτὸν τὸν κόσμο, τὸν δικό του, εἶναι πὸς λευτέρωσε. Δὲ θέλω νὰ ἰσχυρισθῶ πὸς ἡ ἀφθονία του δὲν τὸν ἔβλαψε, ὅμως ὁ λαός, πὸς στὰ 1943, εἶχε μαζευτεῖ γύρω ἀπὸ τὸ φέρετρό του, σίγουρα κάτι εἶχε νοιώσει ἀπὸ τὰ ὅσα σᾶς εἶπα ὅταν, τὴ στιγμὴ τοῦ ὕστατου ἀποχαιρετισμοῦ, ἄρχισε αὐθόρμητα νὰ ψάλλει, κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς, τὸν ἐθνικό μας ὕμνο, τὸν Ὑμνο στὴν Ἐλευθερία.

Ἐκατὸν πενήντα τέσσερα ποιήματα ἀποτελοῦν τὸ ἐπίσημο ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη, πὸν βρίσκεται στοὺς ἀντίποδες τοῦ Παλαμᾶ. Εἶναι μία σπάνια περίπτωση ποιητῆ, πὸν κινητήρια δύναμή του δὲν εἶναι τὸ «ῥῆμα» ἢ ἀφθονία τοῦ λόγου εἶναι ὁ κίνδυνός του. Ἀνήκε σ' ἐκεῖνον τὸν ἀκμαῖο Ἑλληνισμὸ τῆς Αἰγύπτου, πὸν τώρα, κοντεύει πιά νὰ ἐκλείψει. Ἐξω ἀπὸ ἐλάχιστες ἀπουσίες, πέρασε ὅλη τὴ ζωὴ του στὴν Ἀλεξάνδρεια ὅπου εἶχε γεννηθεῖ. Ἐκεῖνο πὸν χαρακτηρίζει τὴν τέχνη του, εἶναι οἱ ἀρνήσεις του. Εἶναι, ἐπίσης, τὸ αἶσθημα τοῦ τῆς Ἱστορίας. Δὲν ἐννοῶ τὴν Ἱστορία σὰν μία ἀφήγηση τῶν περασμένων· ἐννοῶ τὴν Ἱστορία πὸν ζεῖ στὸ παρόν, πὸν φωτίζει τὴν παρούσα ζωὴ μας, τὸ δρᾶμα τῆς καὶ τὴ μοῖρα τῆς. Τὸν παρομοίασα μ' ἐκεῖνον τὸν Πρωτέα τῆς ἀλεξανδρινῆς ἀκτῆς, πὸν ὁ Ὅμηρος μᾶς λέει πὸς ἀλλάζε ἀδιάκοπα μορφή. Ἡ παράδοσή του δὲν εἶναι ἢ λαϊκὴ παράδοση τοῦ Σολωμοῦ ἢ τοῦ Παλαμᾶ — εἶναι ἢ λογία παράδοση. Ἐκεῖ ὅπου αὐτοὶ ἐμπνέονται ἀπὸ ἓνα δημοτικὸ τραγούδι ἢ ἀπὸ ἓνα λαϊκὸ θρῦλο, ἐκεῖνος θὰ προστρέξει στὸν Πλούταρχο ἢ σὲ κάποιον ἀσήμαντο χρονογράφο, εἴτε στὸν Βίο καὶ τὴν Πολιτεία ἐνὸς Πτολεμαίου ἢ ἐνὸς Σελευκίδη. Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἓνα κρᾶμα ἀπ' ὅσα τοῦ εἶχε κληροδοτήσει μιὰ καλὴ οἰκογένεια τῆς Κωνσταντινούπολης (ἢ δικὴ του οἰκογένεια) καὶ ἀπὸ ὅσα «ἄρπαζε» τὸ αὐτί του στοὺς δρόμους τῆς Ἀλεξάνδρειας. Εἶναι ἓνας ἄνθρωπος τῶν πόλεων. Τοῦ ἀρέσουν οἱ χώρες καὶ οἱ ἐποχὲς ὅπου τὰ ὄρια δὲν εἶναι καθορισμένα, ὅπου οἱ χαρακτῆρες καὶ οἱ δοξασίες εἶναι ρευστές. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἥρωές του εἶναι «ἐν μέρει ἐθνικοὶ καὶ ἐν μέρει χριστιανίζοντες» ἢ ζοῦν σὲ ἓναν πληθυσμὸ πολὺ ἀνάμικτο — «Σύροι, Γραικοί, Ἀρμένιοι, Μῆδοι» καθὼς εἶπε. Ὅταν ἀποκτήσει κανεὶς κάποια οἰκειότητα μὲ τὴν ποίησή του, μπορεῖ νὰ ἀναρωτηθεῖ ἂν δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ προβολὴ τῆς παρούσας ζωῆς μας στὸ παρελθόν, ἢ μήπως ἢ Ἱστορία δὲν ἀποφάσισε ξαφνικὰ νὰ εἰσβάλει στὴν καθημερινή μας ζωὴ. Ὁ κόσμος του εἶναι ἓνας κόσμος τῶν παρυφῶν, πὸν ξαναέρχεται στὴ ζωὴ χάρις σὲ ἓνα νεανικὸ σῶμα. Ὁ φίλος του, ὁ Ἄγγλος μυθιστοριογράφος E. M. Forster, μού διηγήθηκε πὸς ὅταν τοῦ ἀπάγγειλε γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ μετάφραση ποιήματός του, ὁ Καβάφης ξαφνιασμένος φώναξε: "*But you understand, my dear Forster· you understand!*" «Ὡστε λοιπὸν, καταλαβαίνετε ἀγαπητέ μου Φόρστερ· καταλαβαίνετε!»). Τόσο εἶχαμε χάσει τὴ συνήθεια νὰ μᾶς καταλαβαίνουν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Τὰ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε, κι ὁ Καβάφης μεταφράστηκε καὶ σχολιάστηκε ἀπὸ πολλούς. Αὐτό μου φέρνει στὸ νοῦ τὸν ἀγνὸ ποιητὴ σας καὶ γενναίψυχο ἑλληνιστὴ Hjalmar Gullberg, πὸν εἶχε παρουσιάσει τὸν Καβάφη στὴ Σουηδία. Μὰ ἢ Ἑλλάδα, ἔχει πολλὲς ὄψεις. Δὲν εἶναι ὅλες τους εὔκολα προσιτές. Συλλογίζομαι τὸν ποιητὴ Ἄγγελο Σικελιανό. Τὸν γνώρισα καλά. Δὲ λησμονάει κανεὶς εὔκολα τὴ μεγάλη του φωνὴ ὅταν ἀπάγγελνε στίχους του. Εἶχε κάτι ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια ἐνὸς βάρδου μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. Συνάμα, εἶχε μιὰ σπάνια οἰκειότητα μὲ τὴ γῆ μας καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς. Ὅλοι τὸν ἀγαποῦσαν. Τὸν φώναζαν ἀπλᾶ

«κυρ-Άγγελε», σὰν νὰ ἔταν δικὸς τους ἄνθρωπος. Ἦξερε νὰ συνδέει πολὺ φυσικὰ τὰ λόγια καὶ τὴ στάση ἐνὸς βοσκοῦ τοῦ Παρνασσοῦ ἢ μιᾶς χωριατοπούλας, μὲ τὸν ἱερὸ κόσμον ὅπου ὁ ἴδιος κατοικοῦσε. Κατεχόταν ἀπὸ ἕναν θεὸ — μιὰ δύναμη καμωμένη ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Διόνυσον καὶ τὸ Χριστό. Ἐνα ἀπὸ τὰ ποιήματά του, γραμμένο μιὰ νύχτα τῶν Χριστουγέννων, στὰ χρόνια τοῦ τελευταίου πολέμου, τιτλοφορεῖται: «Διόνυσος ἐπὶ λίκνῳ». Λέει:

Γλυκό μου βρέφος, Διόνυσέ μου καὶ Χριστέ μου

Καί, ἀλήθεια, εἶναι ἀρκετὰ ἀξιοθαύμαστο νὰ παρατηρεῖ κανεὶς πῶς ἢ παλιὰ εἰδωλολατρικὴ θρησκεία ἤρθε καὶ ἔσμιξε στὸν τόπο μας μὲ τὴ χριστιανικὴ μας Ὁρθοδοξία. Στὴν Ἑλλάδα, ὁ Διόνυσος ἦταν κι αὐτὸς ἕνας θεὸς ἐσταυρωμένος. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς πὺν τόσο ἔνοιωσε καὶ ζήτησε τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, εἶναι ὡστόσο ὁ ἴδιος πὺν εἶπε:

Ἡ μόνη μέθοδος εἶν' ὁ θάνατος.

Εἶχε καταλάβει ὅτι θάνατος καὶ ζωὴ εἶναι οἱ δύο ὄψεις ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου πράγματος. Τὸν ἔβλεπα κάθε φορὰ πὺν περνοῦσα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸν βασάνιζε μιὰ παρατεινόμενη ἀρρώστια, μὰ ἡ δύναμη πὺν τὸν ἐνέπνεε δὲν τὸν ἐγκατάλειπε ποτέ, ὡς τὸ τέλος. Ἐνα βράδυ, σπῖτι του, ὕστερα ἀπὸ μιὰ λιποθυμία πὺν μᾶς εἶχε ἀνησυχήσει, μὺ εἶπε: «Εἶδα τὸ ἀπόλυτο μαῦρο. Ἦταν ἀνέκφραστα ὠραῖο».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Καὶ τώρα, θὰ ἤθελα νὰ τελειώσω μ' ἕναν ἄνθρωπο πὺν πάντα κράτησα κοντά μου· μὺ παραστάθηκε σὲ ὄρες δύσκολες, ὅταν κάθε βοήθεια ἔμοιαζε χαμένη. Σ' αὐτὴν τὴ χώρα τῶν ἀντιθέσεων, πὺν εἶναι ἡ πατρίδα μου, ἡ περίπτωσή του εἶναι ἀκραία. Δὲν εἶναι διανοούμενος. Μὰ ἡ διάνοηση, ἀφημένη στὸν ἑαυτὸ της, χρειάζεται κάποτε τὴ φρεσκάδα, ὅπως οἱ νεκροὶ πὺν ζητοῦν νὰ πιοῦν φρέσκο αἷμα πρὶν ἀποκριθοῦν στὸν Ὀδυσσεά. Εἶχε μάθει λίγα γράμματα, στὰ τριάντα πέντε του χρόνια, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ διηγηθεῖ ὅσα εἶχε δεῖ στὸν πόλεμο τῆς ἀνεξαρτησίας μας, ὅπου εἶχε μεγάλη δράση. Τὸ ὄνομά του εἶναι Μακρυγιάννης. Τὸν παρομοιάζω μὲ ἕναν ἀπὸ ἐκείνους τοὺς γέρικους κορμούς πὺν ἔχουν οἱ ἐλιές μας, τοὺς διαμορφωμένους ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης καὶ πὺν μποροῦν, νομίζω, νὰ μᾶς διδάξουν τὴ σοφία. Ἐτσι κι αὐτὸς, διαμορφώθηκε ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα στοιχεῖα, ἀπὸ πολλὲς γενεὲς ἀνθρώπων ψυχῶν. Εἶχε γεννηθεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα στὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, κοντὰ στοὺς Δελφούς. Μᾶς ἐξιστορεῖ πῶς ἢ φτωχία του μάνα πῆγε γιὰ ξύλα καὶ τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ τὸν ἐγέννησε μέσα στὸ δάσος. Δὲν εἶναι ποιητὴς, μὰ τὸ τραγούδι εἶναι μέσα του — ὅπως εἶναι πάντα μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ. Ὅταν ἕνας ξένος, ἕνας Γάλλος, ἔρχεται νὰ τὸν ἰδεῖ, τὸν καλεῖ νὰ φᾶνε μαζί «Ἦθελε κι' ἑλληνικὰ τραγούδια», μᾶς λέει, «τοῦ ἔφκιασα πέντ' ἔξι». Προικισμένος μὲ παράξενη ἐκφραστικὴ δύναμη· τὸ γράψιμό του θυμίζει μιὰ ξερολιθία

χτισμένη πέτρα-πέτρα· όλες οι λέξεις του λειτουργούν και έχουν ρίζες· κάποτε έχει όμηρικά κινήματα ύφους. Είναι ο άνθρωπος που μου έμαθε τα περισσότερα στον πεζό λόγο. Δεν του άρεσουν οι φρεναπάτες της ρητορείας. Μια στιγμή που θυμώνει φωνάζει: *«έβάλατε και νέον άρχηγό στο φρούριο της Κόρθος, Αχιλλέα τον έλεγαν, λογιότατο κι' ακούγοντας τὸ ὄνομα Αχιλλέας, παντηχαίνετε ὄτ' εἶναι ἐκεῖνος ὁ περίφημος Αχιλλέας. Καὶ πολέμαγε τ' ὄνομα τοὺς Τούρκους. Δεν πολεμάγει τ' ὄνομα ποτέ, πολεμάγει ἡ ἀντρεία, ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀρετή»*. Όμως τὴν ἴδια ὥρα καταλαβαίνει κανείς τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν ἀρχαία κληρονομιά, ὅταν λέει σὲ κάτι στρατιῶτες που θέλαν νὰ πουλήσουν δύο ἀγάλματα σὲ ξένους: *«Αὐτὰ καὶ δέκα χιλιάδες τάλλαρα νὰ σᾶς δώσουνε, νὰ μὴν τὸ καταδεχτῆτε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας. Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν»*. Όταν συλλογιστοῦμε πὼς ὁ πόλεμος εἶχε ἀφήσει πολλές πληγές στὸ κορμὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνουμε πὼς αὐτὰ τὰ λόγια ἔχουν κάποιο βάρος. Πρὸς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του, ἡ μοῖρα του γίνεται τραγική. Οἱ πόνοι ἀπὸ τὶς πληγές του εἶναι ἀνυπόφοροι. Κατατρεγμένος, φυλακίζεται καὶ καταδικάζεται. Στὴν ἀπελπισία του γράφει γράμματα στὸ Θεό: *«Καὶ δὲ μᾶς ἀκοῦς καὶ δὲ μᾶς βλέπεις...»*. Εἶναι τὸ τέλος. Ὁ Μακρυγιάννης πέθανε στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα. Τὰ ἀπομνημονεύματά του ἀποκρυπτογραφήθηκαν καὶ δημοσιεύτηκαν στὰ 1907. Χρειάστηκαν πολλὰ χρόνια ἀκόμα γιὰ νὰ συνειδητοποιήσουν οἱ νέοι τὸ πραγματικό του ἀνάστημα.

ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

Σᾶς μίλησα γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους γιατί οἱ σκιές τους δὲν ἔπαψαν νὰ με συντροφεύουν ἀπὸ τότε που ἄρχισε τὸ ταξίδι μου γιὰ τὴ Σουηδία καὶ γιατί, οἱ προσπάθειές τους ἀντιπροσωπεύουν στὸ νοῦ μου, τὶς κινήσεις ἑνὸς κορμιοῦ ἀλυσσοδεμένου ἐπὶ αἰῶνες, ὅταν ἐπὶ τέλους σπάσουν τὰ δεσμά του καὶ ψηλαφεῖ, ξαναζωντανεύει κι' ἀναζητεῖ τὶς φυσικὲς του κινήσεις. Αὐτὴ ἡ ὁμιλία μου, ἔχει ἀσφαλῶς πολλὰ ἐλαττώματα. Τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀπλούστευσης, που παραμορφώνει. Τὸ ἐλάττωμα — που δὲν ἀγαπῶ — μιᾶς προσωπικῆς ἐπιλογῆς. Σίγουρα παρέλειψα πολὺ μεγάλες μορφές. Π.χ. τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ ἢ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Μᾶς πῶς νὰ μιλήσει κανεὶς ἂν δὲν ἀποφασίσει νὰ διαλέξει; Συγχωρέσετε με ἂν ἔσφαλα. Ἐξ ἄλλου τὸ μόνο που ἔκανα ἦταν νὰ ἐπισημάνω, ὅσο πιὸ ἀπλὰ μπορούσα, λίγα ὁδόσημα. Ὁλόγυρά τους καὶ στὰ χρόνια που χωρίζουν αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπάρχουν βέβαια πολλές γενεές ἀνθρώπων που μόχθησαν καὶ θυσιάσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ πνεῦμα νὰ πλησιάσει λίγο περισσότερο σὲ αὐτὴν τὴν πολύμορφη ἔκφραση, που εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἔκφραση. Θέλησα ἀκόμα, με τὴν ἄδειά σας, νὰ ἐκφράσω τὴν ἀλληλεγγύη μου με τὸν λαό μου. Ὅχι μονάχα με τοὺς μεγάλους διδασκάλους τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ με τοὺς ἄγνωστους, τοὺς ἀγνοημένους, αὐτοὺς που ἔσκυψαν πάνω σ' ἓνα καὶ μόνο βιβλίο με τὴν ἴδια θέρμη που σκύβει κανεὶς πάνω σ' ἓνα εἰκόνημα — καὶ τὰ παιδιὰ ἐπίσης, που πεζοπόρησαν ἐπὶ ὄρες γιὰ νὰ πᾶνε σὲ μακρινὰ σχολεῖα, *«νὰ μαθαίνουν γράμματα, τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα»* καθὼς λέει τὸ τραγούδι τους. Γιὰ νὰ θυμηθῶ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸν φίλο μου τὸν Μακρυγιάννη: *«δὲν πρέπει νὰ λέμε «ἐγώ», πρέπει νὰ λέμε «ἐμεῖς», γιατί κανεὶς δὲν*

κατορθώνει τίποτα μόνος. Μοῦ φαίνεται σωστό πὸ εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα. Ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀλληλεγγύη, γιατί ἂν δὲν καταλάβω τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου μου, μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς κακίες τους, αἰσθάνομαι πὸς δὲν θὰ μπορέσω νὰ καταλάβω τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ μεγάλου κόσμου.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ

Δὲν σᾶς μίλησα γιὰ τοὺς ἀρχαίους. Δὲν θέλησα νὰ σᾶς κουράσω. Ἴσως πρέπει νὰ προσθέσω μερικὲς λέξεις. Ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα πὸ ἐπέσε τὸ Βυζάντιο, γίνονται ὀλοένα καὶ περισσότερο κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητας. Εἶναι τώρα ζυμωμένοι μὲ ὅ,τι ὀνομάζουμε — συντομογραφικὰ — εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ. Χαιρόμαστε πὸ τόσα ἔθνη συμβάλλουν στὸ νὰ τοὺς φέρουν πὸ κοντὰ στὴ ζωὴ μας. Ὅσο γιὰ μας, ἂς μένουν μολαταῦτα μερικὰ ἀναφαίρετα πράγματα. Ὅταν διαβάζω στὸν Ὅμηρο τὶς ἀπλὲς λέξεις: «φῶς ἡελίοιο» — σήμερα τὸ λέω: «φῶς τοῦ ἡλίου» — νιώθω μιὰ οικειότητα πὸ συγγενεὺι περισσότερο μὲ μιὰ συλλογικὴ ψυχὴ παρὰ μὲ μιὰ προσπάθεια γνώσης. Εἶναι μιὰ νότα, θὰ ἴλεγα, πὸ οἱ ἀρμονικὲς τῆς ἀπλώνονται πολὺ μακριὰ· εἶναι μιὰ αἴσθηση πολὺ ἀλλιῶτικὴ ἀπὸ ἐκείνη πὸ μπορεῖ νὰ δώσει μιὰ μετάφραση. Γιατί, τέλος πάντων, μιλοῦμε τὴν ἴδια γλῶσσα — καὶ τὸ αἴσθημα μιᾶς γλῶσσας ἀνήκει στὰ συναισθήματα ὅσο καὶ στὴ γνώση. Μιὰ γλῶσσα ἀλλαγμένη, ἂν θέλετε, ἀπὸ μιὰ ἐξέλιξη χιλιάδων ἐτῶν, μὰ ὡστόσο πάντοτε πιστὴ στὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἔχει τὰ χνάρια ἀπὸ χειρονομίες καὶ στάσεις πὸ ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ αἰῶνες, ἕως τὶς μέρες μας, καὶ πὸ κάποτε ἀπλουστεύουν μὲ τρόπο ἐκπληκτικὸ προβλήματα ἐρμηνείας πὸ φαίνονται πολὺ δύσκολα σὲ ἄλλους. Δὲν θὰ πῶ πὸς εἴμαστε ἀπὸ τὸ ἴδιο αἶμα, γιατί ἀποστρέφομαι τὶς φυλετικὲς θεωρίες — ἀλλὰ κατοικοῦμε πάντα τὴν ἴδια χώρα καὶ κοιτᾶμε τὰ ἴδια βουνὰ πὸ τελειώνουν στὴ θάλασσα. Ἴσως νὰ μνημόνευσα τὴ λέξη «παράδοση» χωρὶς νὰ ὑπογραμμίσω τοῦτο τὸ αὐτονόητο: ὅτι παράδοση δὲ σημαίνει συνήθεια. Ἀντίθετα, μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὴν ἱκανότητα πὸ ἔχει νὰ σπάει τὴ συνήθεια: ἔτσι ἀποδείχνει τὴ ζωντάνια τῆς.

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΓΕΝΕΕΣ

Ἐπίσης, δὲν σᾶς μίλησα γιὰ τὴν γενεὰ μου — τὴ γενεὰ στὴν ὀποία ἔλαχε ὁ βαρὺς κλῆρος μιᾶς ἠθικῆς ἀναπροσαρμογῆς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξοδο ἐνάμισυ ἑκατομμυρίου ψυχῶν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Τὴ γενεὰ πὸ στάθηκε μάρτυρας ἐνὸς φαινομένου μοναδικοῦ στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία: αὐτῆς τῆς παλίρροιας, αὐτῆς τῆς πόλωσης τοῦ πληθυσμοῦ μας πὸ ἦταν σκορπισμένος σὲ πολλὰ ἀνθηρὰ κέντρα τῆς οἰκουμένης.

Τέλος, δὲ σᾶς μίλησα γιὰ τὴν γενεὰ πὸ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ μᾶς, γιὰ ἰκείνην πὸ τὰ παιδικὰ ἢ τὰ ἐφηβικά της χρόνια τραυματίστηκαν στὰ χρόνια τοῦ τελευταίου πολέμου. Ἀσφαλῶς ἔχει καινούργια προβλήματα καὶ ἄλλη προοπτικὴ: ἡ Ἑλλάδα ἐκβιομηχανίζεται ὅλο

καὶ περισσότερο. Τὰ ἔθνη ὅλο καὶ πλησιάζουν ἀναμεταξύ τους. Ὁ κόσμος ἀλλάζει. Οἱ κινήσεις του ὅσο πᾶνε κι' ἐπιταχύνονται. Θὰ 'λέγε κανεὶς πὼς τὸ χαρακτηριστικὸ του εἶναι νὰ δείχνει ἀβύσσους εἴτε μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ εἴτε μέσα στὸ σύμπαν. Ἡ ἔννοια τῆς διάρκειας ἔχει ἀλλάξει. Εἶναι μιὰ νεότητα πονεμένη καὶ ἀνήσυχη. Συναισθάνομαι τὶς δυσκολίες της, πὺ ἄλλωστε δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὶς δικές μας. Ἕνας μεγάλος πρωτοπόρος τῆς ἐλευθερίας μας, ὁ Ρήγας, δίδασκε: «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά». Θὰ ἤθελα ἀπλῶς νὰ εὐχηθῶ στοὺς νέους μας νὰ στοχάζονται ταυτόχρονα καὶ τὸ ρητὸ πὺ εἶναι χαραγμένο στὸ ἀνώφλι τοῦ πανεπιστημίου σας τῆς Οὐβάλας: «νὰ σκέφτεσαι ἐλεύθερα εἶναι σπουδαῖο — νὰ σκέφτεσαι σωστά, ἀκόμα πιὸ σπουδαῖο».

Τελείωσα. Σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ὑπομονή σας. Σᾶς εὐχαριστῶ ἐπίσης γιὰ τὴν «ἡ γενναιοφροσύνη τῆς Σουηδίας» μοῦ ἐπιτρέπει νὰ νιώσω ἐπὶ τέλος πὺ εἶμαι κανεὶς. Θέλω νὰ πῶ, μὲ τὴν ἔννοια πὺ ἔδινε ὁ Ὀδυσσεύς, ὅταν, ἀποκρυνόταν στὸν κύκλωπα Πολύφημο: «Οὐτίς», κανεὶς — ἕνα τίποτα στὴ μυστηριώδη αὐτὴ ροή, τὴν Ἑλλάδα».

---

* Δημοσιεύτηκε στὸ ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ «Ταχυδρόμος» (14 Δεκεμβρίου 1963). Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Γεώργιος. Π. Σαββίδης. Θεωρημένη πρόχειρα ἀπὸ τὸν Σεφέρη καὶ ἐπιμελημένη ἀπὸ τὸν βιβλιοθηκονόμο τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, κ. Τηλέμαχο Ζυγόπουλο.

* Ἡ Σουηδικὴ Ἀκαδημία ἀνακοίνωσε πὺς βραβεύει τὸν Γ. Σεφέρη "For his eminent lyrical writing, inspired by a deep feeling for the Hellenic world of culture" «Γιὰ τὴ διαπρεπῆ λυρική γραφὴ του, πὺ ἐμπνέεται ἀπὸ ἕνα βαθὺ αἶσθημα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πολιτιστικὰ ιδεώδη»

